

Огуй О. Д.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ПОЗНАЧЕННЯ ЧЕРВОНОГО КОЛЬОРУ В ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті йде мова про давньоверхньонімецькі позначення червоного кольорута їх похідні. Визначивши їх семантичні структури на основі аналізу 10 дєв. літературних пам'яток (з урахуванням глос) автор приходить до висновку про специфіку семантичного розвитку цих синонімічних слів.

Ключові слова: світло– та кольоропозначення; червоний; історико-літературний жанр; семема; семний комплекс.

В статтє идет о про давневерненемецких обозначения красного цвета и их производных. Определив их семантические структуры на основании детального анализа 10 дєв. литературных памятников (з учетом глос) автор приходит к выводам о специфике семантического развития этих синонимических слов.

Ключові слова: свето– и цветообозначения; красный; историко-литературный жанр; семема; семный комплекс.

This article deals with OHG denominations of red color and their derivatives. On the basis of their semantic structures in 18 literature monuments (within other 232) the author comes to conclusion concerning the specifics of their semantic development.

Key words: light– and color denominations, red, genre, semems, sem complexes.

Позначення червоного кольору (діапазон 780-627 нм), який видається чи не найбільш звичним для людського ока, є зовсім не однозначними, якщо враховувати специфіку хвильового розповсюдження (фізика), особливості фізіології сприйняття (біологія) та мовного вираження (лінгвістика). Враховуючи інтенсивне вживання позначень червоного в текстах, вивчення відповідних кольоропозначень стає досить актуальним для середньовіччя, де вони набували й символічного смислу. Тому не дивно, що червоний колір поставав предметом численних досліджень у діахронії німецької мов (Н. Ганина, Н. Козак, Ю. Ус; Bergmann; Froschauer; Stricker [2; 3; 6]). Попри все, ці дослідження здійснювалися не на достатній вибірці, ряд аспектів (синоніміка, похідні, ономасіологічні основи та ін.) лишилися мало – чи взагалі недослідженими, що вимагає й узагальнення наших даних. Тому завданням цієї статті, через обмеженість її обсягу, буде аналіз німецькомовних хроматичних позначень зі значенням “червоний” у ракурсі формування ономасіологічних стандартів упродовж 3 століть (VIII–XI ст.). На противагу попереднім, дослідження

здійснимо через новий теоретичний конструкт, т. зв. “комплекси сем” на матеріалі численних текстів.

2. Особливості розуміння червоного в середньовіччі. Зупинимось детальніше на розумінні хроматичного червоного кольору (хвильовий діапазон 780-626 нм). За колірним діапазоном цей колір наближається до оранжевого (627-589 нм), внаслідок чого у ДВН певний час продовжувалося зберігатися нечітке розмежування між цими кольорами. Враховуючи цю специфіку червоного, простежимо особливості семантичної структури та розвитку слова *rôt* на його позначення на матеріалі різних жанрів. Семантичні зміни відбуваються в семантичних структурах (системах) досліджуваних слів, що включають дериваційно поєднані між собою окремі значення (ЛСВ чи семеми). Семеми (С), в свою чергу, складаються із сем – відображених ознаках дійсності, які не мають корелятив у плані мовного вираження. За операційним визначенням [4, с. 21], семемі відповідає рубрика тлумачного словника, а семі – окреме слово з цієї рубрики. На нашу думку [4], слід виділяти ще одну категорію – семні комплекси (СК), які, відділяючись семіколоном (крапкою з комою), займає проміжне становище між семемою та семою, позначаючи зародження нового значення. Їх кількісне вивчення допоможе простежити за розгортанням семантики у відповідний період. Розглянемо при цьому фізико-біологічно-мовні та історичні обставини функціонування кольоропозначень.

4. Вживання червоного у двн. період: семантика і характеристики

4. 1. Семантичний аналіз *rôt*

4. 1. 1. Етимологічний екскурс. Двн. *rôt* має відповідниками інші германські слова: *гот. raups**, *бург. *rauðs* (що реконструюється у складі власних назв **Raudings*, **Silirauds*, *д. -ісл. rauðr*, *д. -сакс. rôt*, *д. -англ. rēād*, *д. -фриз. rād* ‘червоний; рудий’ і поряд з ними походять від спільногерм. **rauðaz* ‘червоний; рудий’ < і. -е. **rowdho*. В. Леман, Ф. Клуге, Н. Ганіна та Н. Бахиліна підкреслюють, що ‘червоний’ (від форми **rowdho*) є єдиним кольоропозначенням, засвідченим майже у всіх індоєвропейських мовах: *лат. dial. rūfus, rūbus* ‘червоний; рудий’, *умбр. (знах. відм. мн.) rofu*, *д. -ірл. ruad*, *вал. rhudd*, *гал. nom. propr. Roudus*, *литов. raudas*, *ст. -слав. рудь* ‘червоний; рудий’. На думку етимологів, і. -е. **rowdho-*, зафіксоване в германському, кельтському та балтійському ареалах, є пізнішим утворенням у порівнянні із загально-індоєвропейською основою **rudhro-*, континуантами якої є *д. -інд. rudhirds*, (скр. *rôhita* (від *rôdhita*) ‘червоний’, *rudhira* ‘кров’), *гр. ερυθρος, ερυθρον*, краснити ‘; *лат. ruber*, *старослов. рьдрь* ‘червоний’, *лат. ruber*, *умбр. (вин. п. мн. ч.) rufri*, *ст. -слав., тох. А rtärye, rättram*, В *rätre* ‘червоний’. Це кольоропозначення має в своїй основі, на думку дослідників, назву металу: *rot* (до і. -е. *geud(h)* ‘червоний’ – ‘темно-червоний’ – ‘мідь’) [1, с. 108; 2, с. 93-94; 7, с. 609].

4. 1. 2. Це слово, властиве у письмових повідомленнях різними двн. діалектами (загальний обсяг вибірки 0,5 млн. слів), зафіксовано в глосах Санкт-Галенського глоссарія, в текстах Базельських рецептів, Мурбахських гімнів, у Тагіана, Отфріда та Ноткера [9, с. 154], а також у пізніших текстах: Віллірам, “Пісня про Анно” та Merigarto. У граматичному відношенні двн. прикметник *rôt* уживався, як правило, у простій формі, хоча для емпатичності могла з’являтися й вища ступінь порівняння. Позначення червоного функціонувало як у предикативі, так і в атрибутивній позиції.

4. 1. 4. За германським узірцем прикметник *rôt* виражав у ДВН, в основному, значення “червоний” (за кольором). Стандартним ужитком для двн. *rot* був “червоний” (40 СВ), зближений з кольором вогню та крові. За оглядом латинсько-німецьких глос та інших двн. пам’яток, цей колір мав масу відтінків від жовто-оранжевого до темно-червоного (див. *lat.* (acoros)? Gl, (cereus)? Gl, coccineusGl, O, T, WH, (coccum) Gl, coruscansN, croceus Gl, crocinus N, fulvus Gl, granatusWH, hyacinthinus Gl, iris (= r. tiuswertala) Gl, luteolus Gl, Puniceus Gl, N, WH, (purpura) Gl, purpureus Gl, O, WH, roseus Gl, N, rubens Gl, ruber Gl, MH, N, NGl, rubeus Gl, N, rubicundus Gl, N, WH, rubilianum (= r. tdr. bo) Gl, rubricatus Gl, rubricus Gl, (rubus)? Gl, rufus Gl, rutilans N, rutilus N, sanguineus N, (sanies) Gl, satyrion (= r. tbluomili) Gl, scoratinus Gl, spadix (Adj.) Gl, (vermiculatus) Gl), що дозволило авторам словників двн. мови перекладати його як “червоний: яскравий, жовто, пурпурово, коричнево-червоний: rot, scharlachrot, purpurrot, braunrot, gelbrot” [8, с. 90].

Як бачимо, це значення включала різнотипні семні комплекси, які (за наявними текстовими прикладами) розкладемо за часом їх виникнення.

С. 1 “червоний” (за кольором) (всього 40 слововжитків, далі СВ):

СК. 1.1 “червоний, полум’яний, племенистий; кольору крові та вогню”: *Uzir erdin diz luter olei spranc / schone ran iz ubir lant / umbe dius unnin ein kreiz stuont / also rot so viur unti bluot*: “Із землі цієї било (джерело – ОД.) прозорою оливою, що текла через країну; навколо сонця (як німб – ОД) появився ореол, такий вогненно-червоний як вогонь і кров” (10: An., 627);

СК. 1. 2 “червоний; рум’яний” (4 СВ): *bômgarto rôter epfelo* (21: Wl. 68,1);

СК 1. 3 “червоний (за кольором тканин)”: *rotlahhan* = *лам. ciamidem coccineam* (19: Tat. 200, 6); *mit rôtemo gifange* “червоною тканиною” (18: Otrf. IV 23, 5); *ther selbo duah rôto* (18: Otrf. IV 25, 10).

СК 1. 4 “червоний, пурпуровий”: *filu rô taz purpurin* = *лам. veste purpurea* (18: Otrf. IV 23, 5); *purpurantium rotender* (19: StSG. III, 416,68);

СК 1. 5 “кольору вуст”: *dine lefsa sint samo ein rôtiu binta* “твої уста – мовби яскраво червона стрічка” (21: Wl. 3 Cap. IV, 5);

СК 1. 6 “темно-червоний як гранат”: *rotapfel* “гранат (гранатове яблуко)”, букв, “червоне яблуко”, ср. *derbruch des rôten apfeles* (21: Wl.);

СК 1. 7 “червоний, рудий”: *rooter* = лат. *ruffus* (sic!) (19: StSG1. III, 3, 22-39); *rufa rode* (19: StSG. III, 604, 11);

СК 1. 8 “кольору червоного золота”: *Her clagit in allins inin ot / her bot un golt vili rot* (10: An. 2, 618). За цим прикладом прикметник (поєднаний у постпозитивні з іменником *golt*) виражає смисл “червоне золото”, не виключено, що й гроші, високу якість яких визначає прикметник *rot*.

СК1. 9 метонімічний ужиток “Червоний” (у географічному позначенні “Червоне море”, базованому на метафорі кольору): *Der fone Arabia verit / in Egiptilant in sinem werva / der, chwit man, fara / uber daz rota mere; dez griez si so rot / als ein minig unt ein pluot. / indes unt diu erda get, / so dunchit daz mere rot* (15: Mrg, 650) “хто пливе з Арабії в Єгипет, той, як кажуть, має пересікти Червоне море, пісок якого настільки червоний як свинець чи кров. Ось тому море звуть Червоним”. Препозитивний атрибутив у першому позначенні та постпозиція у другому зумовлені синтаксисом речень та особливостями римування. Подібний ужиток закріпиться пізніше у СВН.

Аналіз прикладів засвідчує, що типовими ономасіологічними базами для ДВН були абсолютно різнорідні позамовні феномени з дійсно та начебто червоним забарвленням. Це: вуста та кров, одяг та стрічки; полум’я вогню, зорі, сонце; пісок та море; яблука та гранати та ін., що поєднують різні відтінки – від яскравого світлого до темного червоного.

4. 2. Синоніми та похідні *rôtu* двн. період

У двн. діалектах це популярне слово мало описовий синонім *bluotfaro*, *blutrot*, *blutfarbig*: *sanguineus*; “кольору крові”, який з’являється в “Мерігарто”, де розповідалося про виникнення джерела, що могло поміняти свій колір чотири рази на рік: три місяці воно було тьмяним, три – зеленим як трава, три – кольору крові, а три – різнобарвним: *In Idumea, chwit man, / ouh si ein aha, / diu wantele diu varawa / des jares vier werba: / dri manot ist si truoba, / dri ist si grasegruona, / drip luotvara, dri ist si lutter alagaro*: В Ідумеї, кажуть, є джерело, що змінює свою барву чотири рази на рік; три місяці воно пасмурно-брудної барви; три місяці воно зелене як трава; три місяці кров’яної барви, а три – різнобарвне (15: Mrg. 25, 658). Зафіксовано й пізніший випадок його ужитку в ранній свн. “Імперській хроніці” (1150): *di ir vanen gruonen wurden alle bluotvar* (14: KChr. 895).

За лексикографічним матеріалом та окремими дослідженнями школи Ноткера [Stricker: 6], прикметник послужив основою для численних похідних, у т. ч. і для 4 прикметників: *rôtag*, *rôtlich*: “червонястий”, *rôtfaro*, *rotfarbig*: “червоної барви” (пор. синонім *Bluotfaro*), *rôtpfellin*, *ausfeinem Rotstoff*: із “червоної тканини”; *morgen-rot* (2 CBNo.; “im Morgenrot

leuchtend, morgendlich rot, morgenrotlich”), *gold-rot* (No:, goldrot, goldverziert: “червоно-золотий”).

Від прикметника було утворено 5 похідних дієслів: *rôten*, “rotfarben: забарвити в червоне”, *rôtôn*, “errôten: почервоніти”, *irrôtên*, “rostigwerden: заржавіти”, *irrôtâgên*, “rostigwerden: заржавіти”, *girôten*, “roteinfärben: забарвитися в червоне”, мерехкотіти червоним”.

Прикметник *rôt* лежав в основі численних похідних зі значенням “червона барва; заграва; рум’янець”: *Dîne doctores qui per labia figurantur die kundent kundent demo lûite die rote mines bluotes: Deine Lehrer, die durch die Lippen symbolisiert warden, die verkünden dem Volk die Rôte meines Blutes* (21: Wl. Ct 4,3).

Прикметник став компонентом численних складних слів, типових уже для двн. періоду (35 СВ у глосах Ноткерівської школи: Stricker [6]). Характерним германським новотвором до лат. *aurora* постало двн. *tagarôd* (16: МН *Murbacher Hymnen*, III), за принципом якого утворено пізніше *Morgen-rôt*. Більшість складних іменників, що містили компонент *rôt*, утворилися з вільних синтагматичних словосполучень (15 СВ у глосах Ноткерівської школи), часто латинського походження: *rodaphil*; *rotepfili* (13: *Summarum Heinrici* (HSH). I, 185, 208; II, 47, 274); *rôtapful*, *Granatapfel*’ (*Malum punicum / malum granadum = rôter aphel*, “червоний гранат”); *rôtmer*, “*rotes Meer*” (*rôte mer* “Червоне море”); *rôtdrûbo* (синтагма *rôte drube*, “rote Traube: червоний виноград”), *rôtgolt* (*rôte golt*, “Messing: латунь”), *rôtwebbo*, *ScharlachalsStoff* (*rôtaz weppi*, “scharlachroter Stoff: яскраво-червона тканина”), а також: *rôte toste*, “Dost”, *rôte mintz*, *rote Minze*: “м’ята”, *rôte man*, *rôte nessel*, “Rotnessel”, тощо.

Для 35 складних і 4 похідних двн. іменників подібні синтагматичні конструкції, попри їх очевидність, не вдалося зафіксувати. Це, в першу чергу, назви тварин, риб і птахів, що містили ознаки червоної барви (*rôtamo*, “Rôte”, *rôta*, (rotfarbener Fisch), *rôtil* (a, o, in), *rôtling*, “Rotkehlchen”, *rôtilkibino*, “Turmfalke”, *rôto*, “Rotforelle”; *rôtlâhha*, “Flohknöterich”; *rôtouga*, “Rotauge (Fisch)”, *rôtross*, “Fuchs (Pferd)”, *rôtsnabul*, “Storch”, *rôtstert*, “Rotschwanz”, *rôtnâtarwurza*, “Naterknöterich”); рослини та їх продукти (*rôtwin* “Rotwein”; *rôtbrot* “rotbraunes Brot”; *rôtwurcz*, gemeines “Labkraut”, *rôtnabal* “Spargel”, *rôtdrûbo*, “roteTraube”, *rôtholz*, “Sandalholz”, *rôtlattuh* “Grindampfer”, *rôtmago* “Klatschmohn”; *rôtswertala* “Siegwurcz”); барвники та тканини (*rôtôrpirmant*, “rotes Auripigment”, *rôtstein* “Rötel”, *rôtdrûnpfello*, “porpurroterfeiner Stoff”, *rôtpfello*, -*phellôl* “feinerröterStoff”, *rôtrok* “rotesGewand”, *rôtlosci* “rotgegâbtesLeder”); інші феномени в переносному житку (*rôtledede* “Klette”; *rôtmer*, “rotes Meer”) тощо.

4. 3. Соціокультурний коментар

4. 3. 1. Характерні середньовічні колірні системи

Як бачимо, колір і світло були характерними зовнішніми атрибутами речей та явищ, де червоний колір порівнювали з барвою вуст, гранатовим яблуком, вогнем та сонцем. На цій основі за законами семантичної синтагматики утворювалися відповідні словосполучення та складні слова. У парафразі “*Пісні Пісень*” Вілірама двн. *rot* вживалося аналогічно за ветхозавітним текстом – “*dine lefsa sint samo ein rōtiu binta* “твої вуста – мовби яскраво червона стрічка” (21: Wl. 3 Cap. IV, 5), так і в оригінальному словосполученні *rotapfel* “гранат (*malumpunum / malumgranatum* : гранатове яблуко)”, букв, “червоне яблуко”, ср. *derbruch des rōten apfeles* “половинка (букв. разрив граната)”; *bûmgarto rōter epfelo* “гранатовий сад” (букв, “сад червоних/ гранатових яблук”).

У “Пісні про Анно”, хвалебному гімні на честь єпископа, є опис моменту народження Сина Божого Ісуса Христа, якому передували знамення. Серед них було й те, що в Римі почало бити чудесне джерело, що бурлило прозорим маслом (оливою), яка текла по країні, а навколо сонця (як символу Бога Отця) появилася червоний ореол (очевидно, як німб над його головою). Цей німб порівнюється з барвою вогню та крові (10: An., 627). По аналогії в Ноткера це кольоропозначення вживається при описі світил (зірок і сонця), що, з одного боку, за Ганіною [2, с. 92], зумовлено латинським контекстом оригіналу, ср. : *zweio (stern) dem ist ter zesewo rot* “друга (зірка) справа червона” (17: NMC. I, 40), а, з іншого боку, ветхозавітним: *an dero winsterun truog erein enrūten skilt, wanda selbiu diu sunna einemo skilte gelih ist* “у лівій руці ніс він (як алегорична фігура – втілення Сонця) червоний щит, бо саме сонце (двн. *sunna* ж. р.) щиту подібне” (17: NMC. I, 40). Інший приклад посилання на червону барву зафіксовано в “Мерігарті”, де розповідалося про утворення джерел та морів, що виникали в кожному регіоні по-різному. Залежно від місцини, мінялися умови та кольори води. Червоний колір Червоного моря зумовлювався кольором піску, подібного за забарвленням до свинцю (свинцевого сурика) та крові (*des griez si sorot* alsv: *ein minig unt ein pluot*: “буцімто його пісок так червоний, як сурик (свинцева охра) і кров” (15: MrgI, 31-33).

Крім того, за тогочасної традицією, колір і світло були не тільки зовнішніми атрибутами речей та явищ, а й обов’язковими елементами традиційних алегоричних видінь, що мали містичне чи символічне значення. Ця символіка виражалася в ДВН християнською колірною системою, що утвердилася на місці язичної. За цією системою, джерелом якої була християнська релігія, кольори в цей час отримали символічне значення та розподілилися на “богоприємні” та “богосупротивні”. У Біблії як сакральному тексті, важливого для розуміння й середньовічної культури, характерним стає використання червоної символіки, що позначає сим-

вол Божої любові до людського роду. Син Божий заради спасіння людства та позбавлення його від гріхів гірко страждав і пролив свою святу кров: *rubicundus ist er per passionem, uuanta mit sînemo bluote facta est purgatiopeccatorum... sanguine sacradiciorum* (21: Wl. 87,10). Після нього це зробили апостоли й інші мученики за віру Христову, що пішли “пурпурово-червоною стежкою: кольору венозної крові”: *diu stega dâ man ... scal gên, diu ist rôth (porpureus) uuante apostoli unte martyres, die mit iro selbes blûote himil rîche arnoton* (21: Wl. 52,5; 52. 26).

Червоний – це й колір мучеників, це й імпульс, життєва сила та енергія, що спонукає до активної дії. Тому червоний колір став характерною барвою для одяжі мучеників, символом їх мук (страстей). Контекстні вжитки *rôt* у Татіана и Отфріда пов’язані зі згадками багрянці, тканини яскраво червоної, в Євангелії (Страсті Христові): *rot lahhan* у Татіана при лат. *ciamidem coccineam* (20: Tat. 200, 6). Інші контексти: *mit rôtemo gifange* “червоною тканиною” (18: Otf. IV 23, 5); *filu rô taz purpurin* “дуже червоне пурпурове” при лат. *veste purpurea (ibid.)*; *ther selbo duah rôto* “ту саму тканину червону” (18: Otf. IV 25, 10). На думку дослідників [2, с. 97], у д. -сакс. Геліанді чітко простежується орієнтація на відповідний контекст у Татіані, пор. д. -сакс. *rôbodun ina thia reginscaðon rôdes lacanes* “позбавили його негідники багрянці” (12: Hel. 5496).

Наближеність до кольору крові здобула своє несподіване застосування в медицині. Серед представників античної медицини вважалося, що червоний колір володіє цілющою силою, здатною якщо невилікувати хворобу, то хоча б полегшити її перебіг [3, с. 92]. Тому в “Базельських рецептах”:

Murra, seuina, uiroh daz rota, peffur... zua flasgun uuines... enti danne geoze zisamane enti laze drîo naht gîgesen enti danne trîncen (11: Bas., 256) “ялівець, червоний ладан, перець... розтовкти, залити двома пляшками вина, залишити настоятися на три ночі, а потім пити”, тобто вважалося, що настій за цим рецептом понижує температуру. Більше того, в цей час із червоних каменів чи коралів і шерстяних ниток робили різні амулети, які захищали людей від злих демонів та темних сил. Навіть пізніше вихідні дні у перших календарях 1493 р. відзначалися червоним кольором – очевидно, для захисту будинку та двору від злих сил [3, с. 92].

У глосах привертають до себе увагу, крім рудого забарвлення волосся (двн. *rooter* = лат. *ruffus* (19: StSG1. III, 3, 22-39), ще й пурпурні відтінки червоної барви (*purpureus*). Пурпуровий колір, що став чи не найважливішим у візантійській культурі, був барвою божого та імператорського величчя. На думку Н. В. Серова [5, с. 81], особлива увага до пурпуру у сфері вищої влади пояснювалася особливими психофізичними характеристиками того: поєднуючи в собі за природою непоєднувані частини колірнього спектру (синю та червону), цей колір замкнув собою колірне коло. На символічному рівні пурпур поєднав земне (червоне) з небесним,

вічним і божественним (сине). Вони – символи небесного та земного, коли їх поєднання як би знімає свою протилежність.

Підсумки та висновки.

Як бачимо, типовими ономасіологічними базами для ДВН були абсолютно різноманітні позамовні феномени з дійсно та начебто червоним забарвленням: вуста та кров, одяг та стрічки; полум’я вогню, зорі, сонце; пісок та море; яблука та гранати та ін., що поєднують різні відтінки – від яскравого світлого до темного червоного. Наближення за колірною ознакою *rôt* лягло і в основу складних назв тваринного, рослинного світу та одягу, творення яких не суперечило законам семантичної сумісності.

На підтвердження теорії Берліна-Кея двн. позначення червоного переважають серед інших кольоропозначень, нараховуючи 38 слововживань *rôt* і 70 СВ 50 його похідних. Прикметник був у ДВН ще однозначним, проте серед похідних включав численні комплекси сем, що мали шанси перерости в окремі семемі. Єдиним значенням виступає семема 1 “червоний за кольором”, що включає 9 СК, які, як і похідні, відрізняються означуваними іменниками, консоціаціями та протиставленнями.

Останні, за їхньою символікою, стають, навіть, більш важливими, ніж просто червоний та втілюють в собі зв’язок між небом та землею, ознаку вищої влади, Божої енергії. Необхідно також звернути увагу на те, що не тільки слова зі значенням червоного кольору та його відтінків служать засобом ритуалізації сприйняття та художнього оформлення, вироблених суспільством життєвих цінностей. У перспективі доцільно вивчити семантику та вживання цього прикметника в середньовісній німецькій та нововерхньонімецькій періоди.

Література:

1. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке / Бахилина Н. Б. – М. : Наука, 1975. – 287 с.
2. Ганина Н. А. Система цветообозначений в древневерхненемецком и древнесаксонском языках / Н. А. Ганина // Наименования цвета в индоевропейских языках: Системный и исторический анализ. – М. : КомКнига, 2007. – С. 83-99.
3. Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) / Козак Т. Б. : Дис. ... канд. філол. наук: 10. 02. 04 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2002. – 197 с.
4. Мельник Р., Огуй О. Проблема виділення семних комплексів до епідигматичних характеристик прикметників зі значенням “старанний” / Руслана Мельник, Олександр Огуй // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. В. В. Левицький. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 267 : Германська філологія. – С. 20-33.
5. Серов Н. В. Цвет культуры: психология, культурология, физиология / Серов Н. В. – СПб. : Речь, 2004. – 672 с.

6. Farbiges Mittelalter?! 13. Symposion des Mediävistenverbandes Programm und Abstracts. Bamberg: ZeMas, 2009. (S. 1-163). In: www.farbiges.mittelalter.de
7. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache [unter Mithilfe von M. Bürgisser und B. Gregor völlig neu bearb. von E. Seebold]. [22. Aufl.]. – Berlin ; New York : de Gruyter, 1989. – 822 S.
8. Kobler G. Althochdeutsch-lateinisches Wörterbuch. Göttingen; Zürich; Frankfurt: Musterschmidt, 1974/1993. – 500 S.
9. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / Rudolf Schützeichel. [5., überarb. u. erw. Aufl.]. Tübingen : Niemeyer, 1995. – 341 S.

Цитовані літературні джерела:

10. (An.) – Das Annolied /Hg. von M. Roediger. – Hannover : Hansch, 1895. – S. 115-132.
11. (Bas) – Baseler (Fuldauer) Rezepte. Gegen Fieber // Älteste deutsche Dichtung und Prosa / hrsg. von H. Mettke. – Leipzig : Ph. Reclam jun., 1979. – S. 256-258.
12. (Hel.) – Heliand und Genesis /Hrsg. von O. Behaghel. 2. Aufl. Halle (Saale), 1910. 250 S.
13. (HS) – Hildebrandt Heinrich : Summarium Heinrici : Textkritische Ausgabe der ersten Fassung. Buch 1-X. – Berlin; NY, 1974.
14. (KChr.) – Die Kaiserchronik nach der ältesten Handschrift des Stiftes Vorau / Hrsg. v. J. Diemer. Wien : Utrecht, 1849. – 430 S.
15. (Mrgt) – Merigarto // Frühe deutsche Literatur und lateinische Literatur in Deutschland 800-1150: In 24 Bänden / Hrsg. von W. Haug und B. K. Vollmann. Frankfurt am Main: Dt. Klassiker Verl., 1991. Bd. 1. – S. 648-661.
16. (MH) – Murbacher Hymnen// Frühe deutsche Literatur und lateinische Literatur in Deutschland 800-1150: In 24 Bänden / Hrsg. von W. Haug und B. K. Vollmann. Frankfurt am Main: Dt. Klassiker Verl., 1991. Bd. 1. – S. 661-681.
17. (N Mc) – Notkers des Deutschen Werke /Hrsg. nach den Handschriften von E. H. Sehart und T. Starck. Halle (Saale): Niemeyer, 1933-1934. Bd. 2: Capella V., De nuptiis philologiae et mercurii. – (Otf) – Otfrieds Evangelienbuch: Textdruck mit Quellenangaben und Wörterbuch /Hrsg. von O. Erdmann. –(StSG) – Steinmeyer E., Sievers E. (Hrsg.). Die althochdeutschen Glossen, gesammelt und bearbeitet von E. Steinmeyer und E. Sievers. Bd. 1-4. unveränd. Nachdruck von Berlin, 1879-1922. Dublin; Zürich, 1968-1969.
18. (Tat.) – Tatian : Lateinisch und altdeutsch mit ausführlichem Glossar / Hrsg. von E. Sievers. Paderborn: F. Schönigh, 1872. – 473 S.
19. (Wil) – Williram's deutsche Paraphrase des Hohen Liedes mit Einleitung und Glossar /Hrsg. V. J. Seemüller. Strassburg: Trübner, 1878. XIV. – 147 S.